

ДОКУМЕНТУВАННЯ ОПЕРАЦІЙ З РЕАЛІЗАЦІЇ ЛІЗИНГОВОГО ПРОЦЕСУ НА ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

З метою забезпечення належного рівня повноти відображення та своєчасності реалізації інтересів вітчизняних суб'єктів лізингових угод проведено огляд типових форм первинних бухгалтерських документів, які обслуговують основні етапи реалізації лізингового процесу. Обґрунтовано місце первинного відображення фактів господарського життя в системі бухгалтерського обліку.

Survey of typical forms of source accounting documents, which service major stages of implementation of the leasing process with the purpose of providing the appropriate level of completeness of reflection and timeliness of carrying out interests of national parties of leasing agreements, are performed in the article. The place of primary accountancy of economic facts in the record-keeping system are grounded

Постановка проблеми у загальному вигляді. Одним із основних завдань організації облікового відображення лізингових та орендних операцій в Україні є створення належних умов для ефективної роботи спеціалістів бухгалтерської служби та удосконалення документування таких операцій. Оформлений належним чином первинний документ у бухгалтерському обліку є основною й обов'язковою умовою для подальшого відображення різноманітних фактів та підставою для формування оборотів на рахунках бухгалтерського обліку. Правильно визначений вид того чи іншого документа, його юридичне обґрунтування, повнота реквізитів, що мають повністю відображати зміст і специфіку господарського процесу чи явища, – виступають запорукою якісних, чітких, повних, своєчасних записів на рахунках бухгалтерського обліку. Тому вивчення специфічних особливостей документального оформлення лізингових операцій на всіх етапах здійснення лізингового процесу є актуальним напрямом дослідження.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. З'ясуванню проблемних аспектів документування лізингових операцій присвячені праці В. Г. Андрійчука, М. Т. Білухи, Ф. Ф. Бутинця, В. Д. Газмана, О. М. Голованова, В. А. Горемикіна, А. П. Грінько, М. Я. Дем'яненка, В. П. Завгороднього, О. В. Кабатової, Г. Г. Кірейцева, М. В. Кужельного, В. Г. Лінника, А. О. Левковича, В. І. Міщенко, М. Ф. Огійчука, В. Ф. Палія, В. В. Сопка, Л. К. Сука, Т. Е. Унковської та інших учених. В Україні протягом 1991–2012 рр. на здобуття наукових ступенів кандидата і доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.09 (08.06.04) «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)» з питань орендної та лізингової діяльності захищено 9 робіт: С. М. Лайчук (2002 р.), Т. А. Бондар (2004 р.), А. В. Янчев (2004 р.), Л. М. Братчук (2005 р.), О. В. Годованець (2005 р.), О. М. Колеснікова (2005 р.), О. М. Розмислов (2005 р.), Т. І. Хомуляк (2008 р.), Н. О. Лобода (2010 р.) у яких прямо чи опосередковано порушуються та вирішуються питання належного документального забезпечення процесу облікового відображення такої діяльності.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Теоретичні положення праць вітчизняних і зарубіжних учених, а також практика діяльності суб'єктів лізингових угод свідчать, що документування лізингових операцій вимагає подальшого удосконалення з метою забезпечення ефективного управління лізинговою діяльністю вітчизняних суб'єктів господарювання.

Постановка завдання. Мета статті – обґрунтування місця первинного відображення фактів господарського життя в системі бухгалтерського обліку з метою забезпечення управління операціями на основних етапах здійснення лізингової угоди усіх учасників лізингових правовідносин.

Виклад основного матеріалу дослідження. Лізингова діяльність є одним із найбільш затребуваних бізнес-процесів у вітчизняних умовах господарювання підприємств та підприємців. Найголовнішим при цьому виступає розуміння необхідності чіткого розмежування прав і зобов'язань кожної зі сторін лізингового процесу. Адже суб'єкти господарювання, які беруть участь в лізингових операціях, мають різні права володіння об'єктом лізингу: у продавця (виробника) – перехід права власності при продажу майна; у лізингодавця (лізингової компанії) – право власності й розпорядження; у лізингоотримувача – право володіння і користування майном. Облікове відображення лізингової операції у різних суб'єктів даних правовідносин також різне: у продавця – доходи і витрати від виробництва, наприклад, обладнання; у лізингодавця – доходи від обладнання, яке надане в лізинг; у лізингоотримувача – доходи і витрати від користування обладнанням, яке було отримане в лізинг. При цьому від оптимального складу й повноти охоплення операцій в первинних документах та налагодженого графіку документообігу залежить не лише якість бухгалтерського обліку, а й ефективність прийняття тих чи інших управлінських рішень. В оформленні лізингових операцій автори виділяють, як правило, такі два етапи:

1) перший – юридичний – оформлюються всі документи, які необхідно підготувати до укладання договору лізингу;

2) другий – бухгалтерський – оформлення та укладання договору, а також документів, які створюють сприятливі умови для успішного виконання договору лізингу.

На цьому етапі здійснюється процес закріплення лізингової угоди в три- і двосторонніх договорах [1, с.29–34].

Окремі автори, виходячи з того, що комерційні лізингові компанії, створені банками, і спеціалізовані відділи комерційних банків становлять найпотужнішу групу лізингових компаній, які активно функціонують на ринку лізингу в Україні [2, с.186], виділяють дещо інші етапи лізингового процесу, спираючись на інтереси банківського сектору економіки. Процедура підготовки та реалізації лізингових положень банком включає такі етапи: 1) підготовка та обґрунтування договору лізингу (прийом замовлення на лізингові послуги від клієнта; визначення орієнтовної вартості лізингу; аналіз документів, що характеризують фінансовий стан клієнта на час подання замовлення; аналіз бізнес-плану, поданого клієнтом; визначення потенційних можливостей клієнта щодо виконання платіжних зобов'язань за лізингом; складання замовлення-наряду, що подається продавцеві лізингодавцем; прийняття рішення про надання лізингових послуг); 2) юридичне оформлення договору лізингу, якщо прийнято рішення про його надання (підготовка та укладання договору про надання кредиту для фінансування договору лізингу (за необхідності); підготовка та укладання договору купівлі-продажу з фірмою-виробником; підготовка та укладання договору лізингу; підготовка та укладання договору страхування майна – об'єкта лізингу; розробка плану реалізації договору лізингу).

Отже, лізингова діяльність реалізується за допомогою сукупності взаємозалежних дій основних суб'єктів лізингу з організації та реалізації договору лізингу, які забезпечують досягнення економічного ефекту кожному суб'єктові. Умовно лізингову діяльність на рівні суб'єктів господарювання можна представити у вигляді чотирьох взаємозалежних етапів, які послідовно змінюють один одного: підготовчий, організаційний (договірний), методичний (експлуатаційний) та завершальний. Кожен із виділених етапів лізингового процесу обслуговується системою документального оформлення, за що безпосередню відповідальність несе бухгалтерська служба суб'єктів лізингових відносин. Схематично документальне забезпечення лізингового процесу на кожній зі стадій представлено на рис. 1. Початок першого етапу лізингового процесу характеризується з'ясуванням потенційним лізингоотримувачем потреби в необхідному майні: визначає для яких цілей необхідне майно, якого типу, його технічні характеристики, на який період часу, його вартість, хто продавець (виробник), умови поставки. Далі іде вибір лізингодавця. Здійснюючи вибір лізингової компанії, майбутній лізингоотримувач повинен враховувати: відкритість лізингової компанії (засновники, партнери, клієнтська база, джерела фінансування та їх надійність, договори лізингу, що були реалізовані).

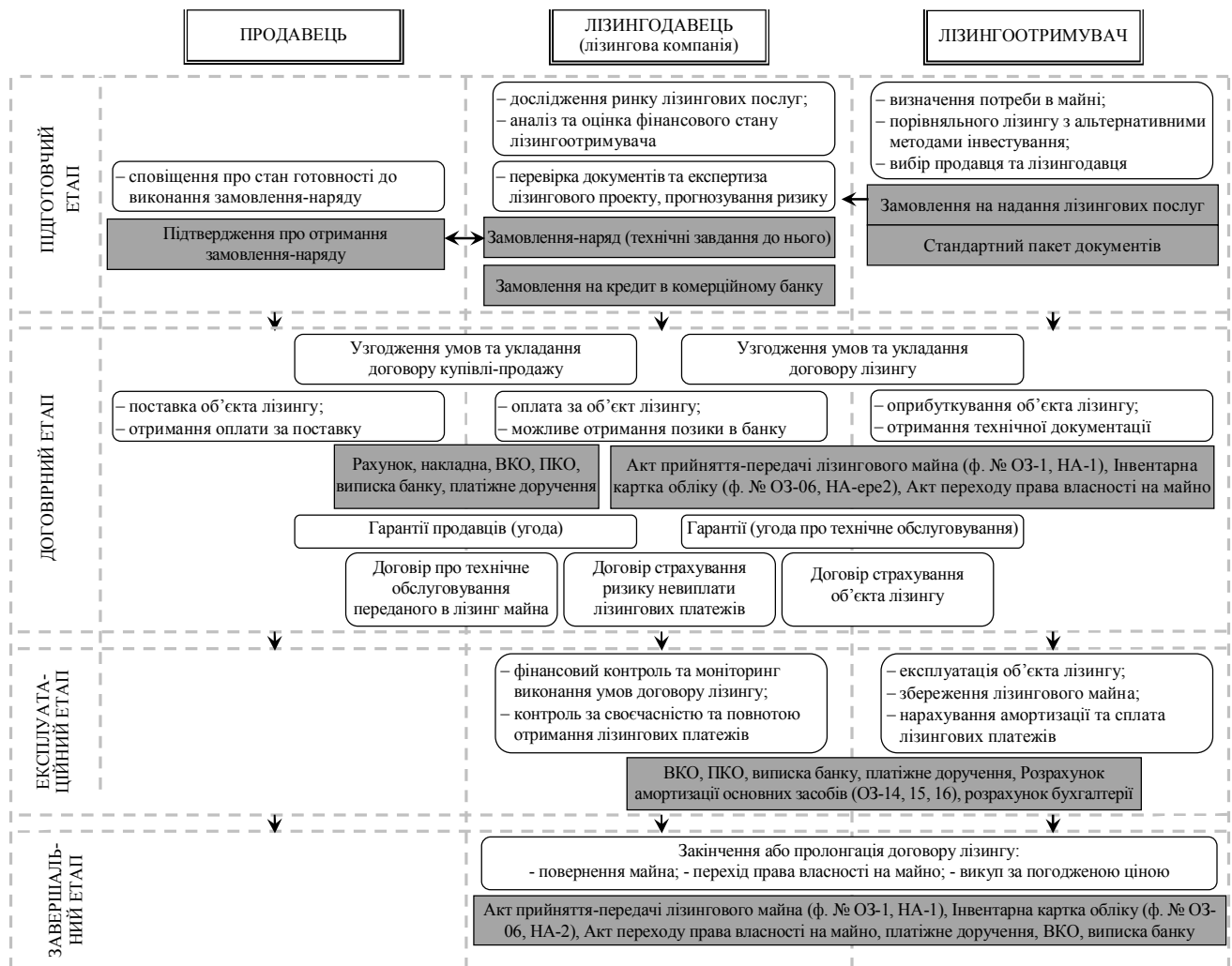

Рис.1. Документальне забезпечення основних етапів лізингового процесу

Проводиться оцінка надійності лізингової компанії та умови надання майна в лізинг (на які строки укладаються договори, мінімальна й максимальна вартість договору лізингу, розмір додаткового забезпечення, офіційні документи для надання, строки їхнього розгляду, гарантії дотримання конфіденційності тощо). Особливої уваги вимагають фінансові умови: обов'язковість авансового платежу, періодичність лізингових платежів, розподіл платежів за періодами (зростають, зменшуються, незмінні), момент виплати, розмір комісійної винагороди й база нарахування. Маючи дану інформацію з огляду на власне майнове та фінансове становище, суб'єкт господарювання повинен попередньо визначити, на яких умовах готовий укласти договір лізингу з лізинговою компанією та провести порівняльний аналіз можливих методів фінансування реальних інвестицій у власну господарську діяльність і зупинити вибір на економічно ефективному. Визначивши лізинг як найкращий спосіб рішення придбання реального матеріального активу, потенційний лізингоотримувач уточнює свій вибір об'єкта лізингу та майбутнього продавця. У випадку, якщо лізингоотримувач не в змозі самотійно здійснити вибір, то вирішити завдання вибору може лізингова компанія.

Для лізингодавця підготовчий етап лізингового процесу характеризується більш складною організаційною роботою. Лізингодавець проводить рекламну кампанію, що розкриває економічні переваги лізингу для потенційних контрагентів, досліджує ринок лізингових послуг, вивчає попит на певні види майна та ціни на супутні послуги, визначає ліквідність майна, досліджує ринок майна, що було в експлуатації. Лізингові компанії створюють власну інформаційну базу на різні об'єкти лізингу, маючи на меті пошук потенційних лізингоотримувачів. На важливість вивчення кредитоспроможності

лізингоотримувача й прогнозування ризику несплати лізингових платежів у процесі лізингової діяльності звертає увагу А. В. Череп. На думку автора, «важливою є об'єктивна оцінка спроможності лізингоодержувача успішно продавати продукцію, що випускатиметься на лізинговому майні, й отримувати кошти для сплати лізингових платежів» [3]. Разом з тим, варто погодитися з О. М. Лук'яною [4, с.129], що визначальна роль належить лізингоотримувачу, саме він виступає ініціатором укладання договору лізингу.

Після ретельного вивчення всіх умов і особливостей майбутнього договору лізингу майбутній лізингоотримувач виконує вимоги обраного лізингодавця. Здійснюється первинна робота з підготовки та обґрунтуванню юридичних документів. Оформляються замовлення про надання лізингових послуг лізингоотримувача лізинговій компанії, необхідне для проведення попереднього аналізу можливостей фінансування договору лізингу (на основі замовлення лізингова компанія зробить попередній розрахунок лізингових платежів, що лізингоотримувач може використати при складанні фінансової частини бізнес-плану).

Замовлення складається в довільній формі, але обов'язково має містити: назву підприємства, технічні характеристики, кількість лізингового майна, його економічні параметри, назву підприємства-виробника (постачальника) об'єктів лізингу, пропозиції щодо сплати та тощо.

Одночасно із замовленням або після прийняття рішення про його розгляд лізингодавцем потенційний лізингоотримувач представляє всі документи, які вимагає лізингодавець. Стандартний комплект включає в себе такий набір документів:

- нотаріально завірени копії установчих документів підприємства;
- свідоцтво про реєстрацію підприємства (нотаріально завірена копія);
- нотаріально завірєну картку із зразками підписів та відбиткою печатки підприємства;
- копії бухгалтерського балансу підприємства за останній звітний період та один-два попередні роки;
- копії нотаріально завірених договорів з постачальниками сировини, робіт, послуг, споживачами виготовленої продукції;
- довідка державної податкової інспекції про взяття на облік.
- декларація про прибуток підприємства на останню звітну дату.
- економічне обґрунтування та аналіз ефективності лізингової операції (бізнес-план);
- сертифікати на виготовлену продукцію;
- гарантійне забезпечення лізингової операції;
- висновки аудиторів.

За необхідності лізингодавець може вимагати й іншу додаткову інформацію.

Після отримання лізингодавцем всіх необхідних документів починається як їх перевірка, так і всебічна експертиза ефективності лізингового проекту, прогнозування ризиків невиконання лізингоотримувачем платіжних зобов'язань, що, у випадку необхідності, можуть бути доручені незалежним експертам.

У результаті аналізу лізингодавець приймає рішення щодо доцільності продовження співробітництва або надає мотивовану відмову.

Прийнявши позитивне рішення про участь в договорі лізингу, лізингодавець на підставі замовлення лізингоотримувача направляє замовлення-наряд продавцеві на поставку об'єкта лізингу. Замовлення-наряд – це документ, що інформує продавця про одержання лізингодавцем замовлення від лізингоотримувача, у якому вказуються реквізити замовника, характеристики майна, строки виготовлення, його вартість.

Продавець, отримавши замовлення-наряд, повідомляє про це лізингодавця та сповіщає про стан готовності до його виконання. У замовленні-наряді, крім юридичної адреси і банківських реквізитів лізингодавця, зазначається вид майна з усіма необхідними параметрами: його ціна, обсяг і строк виконання робіт, джерела й порядок фінансування робіт, умови поставки та інші необхідні умови. До замовлення-наряду додається технічне завдання й інші документи, які визначають умови виконання робіт.

На другому етапі лізингового процесу проводиться юридичний висновок двох основних договорів:

- договору купівлі-продажу між продавцем і лізинговою компанією на погоджених умовах виробництва, доставки і оплати об'єкта лізингу (комплектність, строки й місце поставки, гарантійні зобов'язання, порядок приймання й ін.), досягнутих між лізингоотримувачем і продавцем, при цьому лізингоотримувач юридично не бере участь у договорі купівлі-продажу;
- договору лізингу між лізингодавцем і лізингоотримувачем.

Основні вимоги щодо укладання та виконання договорів купівлі-продажу встановлені Господарським кодексом України. Умови договорів купівлі-продажу мають викладатися сторонами відповідно до вимог Міжнародних правил щодо тлумачення комерційних термінів «Інкотермс» [5, с.252]. Загальна кількість поставлених активів, їх асортимент, номенклатура за видами, групами, марками, типами, розмірами, визначається специфікацією за згодою сторін.

Після доставки обладнання користувачу продавець виставляє відповідно до умов договору купівлі-продажу рахунок у двох примірниках із зазначенням своїх реквізитів.

Одним із найбільш важливих документів при здійсненні лізингових операцій є договір лізингу. Лізинговий договір (контракт) укладається між лізингодавцем та лізингоотримувачем про надання лізингоотримувачу у користування (для експлуатації) об'єкта лізингу, опис якого додається до лізингового договору у якості його невід'ємної частини. Договір лізингу вступає в силу з дати підписання акту приймання обладнання як об'єкта договору в експлуатацію і діє протягом встановленого в ньому строку.

Поряд із зазначеними договорами юридично оформляються й інші необхідні документи: акт приймання-передача лізингового майна, що свідчить про його поставку, монтаж і введення в експлуатацію; договір страхування об'єкта лізингу, договір страхування ризику невиконання лізингових платежів; угода між лізингодавцем і продавцем (гарантії постачальників), відповідно до якого продавець зобов'язаний виконати певні дії, що нівелюють фінансові втрати лізингової компанії, пов'язані з невиконанням лізингових платежів; угода про технічне обслуговування тощо.

На можливість укладання кредитного договору між лізинговою компанією і банком про надання позики та договору про технічне обслуговування переданого в лізинг майна вказує С. М. Шулепова [6, с.58].

При передачі обладнання у власність лізингоотримувачу оформляється акт приймання-передачі лізингового майна, який засвідчує фактичне прийняття об'єкта договору лізингу, його монтаж і введення в експлуатацію без претензій до виробника (постачальника). В акті засвідчується, що поставлене майно відповідає всім вимогам, зазначеним у замовленні-наряді, повністю укомплектоване та готове до використання. З моменту підписання акту приймання лізингоотримувачу переходять права покупця (крім права власності) і всі ризики. Акт підписується всіма сторонами, які беруть участь у лізинговій операції: виробником (постачальником), лізингодавцем і лізингоотримувачем. Підписуючи акт прийняття, лізингоотримувач засвідчує належну поставку майна відповідно до вимог договору купівлі-продажу.

Для оформлення приймання-передачі окремих об'єктів основних засобів складається акт (накладна) приймання-передачі основних засобів (форма № ОЗ-1) у двох примірниках. Один примірник акту з доданою технічною документацією, що відноситься до даного об'єкта, слід передавати лізингоотримувачу; другий примірник – лізингодавцю. Оскільки цей документ є уніфікованим, на зворотному боці можна передбачити додаткову інформацію щодо лізингових операцій. Перелік цих відомостей кожне підприємство може визначити самостійно, виходячи з особливостей лізингової операції, що ним проводиться. Разом з тим, до них слід включати таку інформацію: дата, номер, строк початку та закінчення договору лізингу; дата і номер договору купівлі-продажу; особа, у якій обліковується майно, надане в лізинг. Вивчення практики бухгалтерського обліку у лізингоотримувачів показує, що на підставі акту приймання-передачі основних засобів (форма № ОЗ-1) на кожний об'єкт

відкривається інвентарна картка обліку основних засобів (форма № ОЗ-6) та проводяться записи на рахунках бухгалтерського обліку.

Митне оформлення об'єктів міжнародного лізингу, які вивозяться за межі митної території України за відповідними договорами, здійснюється на підставі вантажно-митної декларації відповідно до митного режиму [1, с.58–60].

Одним із перспективних напрямів розвитку лізингової діяльності є практика забезпечення науково-дослідних та дослідно-конструкторського та наукового супроводу лізингових операцій. При цьому лізингові компанії мають декілька пропозицій до виробничих підприємств: від простого надання устаткування до участі у розробках і створенні нематеріальних активів. Як зазначає О. В. Радіонов [7, с.41–42], лізинговим компаніям вигідно стимулювати лізинг нематеріальних активів, включаючи до обов'язкових платежів 1–2% від вартості лізингової операції для забезпечення наукового супроводу. Результати роботи виробника нематеріальних активів можуть подаватися таким чином: продукцією у вигляді окремих удосконалень; продукцією у вигляді дослідного устаткування; патентів, програм; дослідно-конструкторської документації; товарних зразків; інших результатів НДДКР. У зв'язку з цим бухгалтерському персоналу лізингової компанії слід звернути особливу увагу на повноту та достовірність інформації, що містить в наступному пакеті первинних документів: НА-1 «Акт введення в господарський оборот об'єкта права інтелектуальної власності у складі нематеріальних активів», НА-2 «Інвентарна картка обліку об'єкта права інтелектуальної власності у складі нематеріальних активів», НА-4 «Інвентаризаційний опис об'єктів права інтелектуальної власності у складі нематеріальних активів», патенти, ліцензії тощо.

У випадку укладання договору фінансового лізингу важливим є оформлення акту переходу права власності на майно. У даному документі повністю відображається інформація про надходження відображеного в обліку майна. В обов'язковому порядку відображається графік нарахованих лізингових платежів та остаточний розрахунок за платежами. На підставі цієї інформації лізингодавець приймає рішення щодо передачі права власності на об'єкт, який був в лізингу, лізингодержувачу. Необхідність документа на підприємстві полягає у наданні повноцінної інформації для прийняття рішення при передаванні майна у власність покупця після остаточного розрахунку [8, с.218].

Регістрами аналітичного обліку наданих в лізинг об'єктів слугує копія інвентарної картки цього об'єкта, про які згадувалося вище (ОЗ-6 та НА-2) Інвентарна картка заповнюється лізингодавцем для списання з балансу об'єкта лізингу. Лізингоотримувач заповнює Інвентарну картку з метою подальшого нарахування амортизації та оприбуткування основного засобу на баланс після закінчення строку, зазначеного у договорі лізингу. Крім того, витяг з інвентарної книги повинен бути доданий бухгалтерією лізингодавця для лізингодержувача до Акта приймання-передачі отриманих в лізинг об'єктів.

Після підписання акту приймання майна в експлуатацію лізингодавець зобов'язаний виконати одну із основних функцій в лізингових відносинах – перерахувати кошти постачальнику (виробнику) в розмірі загальної суми вартості поставленого майна згідно з договором купівлі-продажу.

На третьому, експлуатаційному, етапі лізингового процесу здійснюється експлуатація об'єкта лізингу безпосередньо лізингоотримувачем.

Лізингоотримувач забезпечує збереження лізингового майна, виконує роботи з утримання його в робочому стані, здійснює нарахування амортизаційних відрахувань, виплату лізингових платежів. При цьому складаються наступні первинні документи: видатковий касовий ордер, прибутковий касовий ордер, виписка банку, платіжне доручення, рахунок, які фіксують інформацію про сплату та надходження лізингових платежів; розрахунки амортизації (ОЗ-14; 15; 16) – при нарахуванні амортизації; розрахунки бухгалтерії, довідки бухгалтерії – при списанні доходів і витрат від здійснення лізингових операцій на фінансові результати, при нарахуванні належної до сплати орендної плати, відсотків тощо.

Лізингодавець на даному етапі залишає за собою контроль за виконанням умов договору та отримання належних лізингових платежів задля досягнення економічних показників реалізації інвестиційного проекту.

Після закінчення строку договору лізингу, виконанні всіх умов і виплати лізингових платежів у повному обсязі, починається завершальний етап лізингового процесу – оформлення відносин щодо подальшого використання устаткування: повернення майна лізингодавцю (Акт прийняття-передачі лізингового майна (ф. № ОЗ-1; НА-1), Інвентарна картка обліку (ф. № ОЗ-06; НА-2); викуп за залишковою або іншою погодженою (справедливою) вартістю (платіжне доручення, ВКО, виписка банку); перехід права власності на майно лізингоотримувачу (Акт переходу права власності на майно); пролонгація договору лізингу, або укладання нового договору. У такий спосіб досягається позитивний ефект кожному суб'єктові: продавець одержує повну оплату майна; лізингодавець одержує лізингові платежі, що покривають витрати і які забезпечують необхідну норму прибутковості та ризикову премію; лізингоотримувач здобуває необхідне майно за допомогою менш витратного методу фінансування.

Висновки і перспективи подальших розробок. Важливим моментом здійснення лізингових операцій є їх документування. Від повноти, достовірності й вчасності оформлення як договору лізингу, так і первинних бухгалтерських документів, залежить рівень забезпеченості реалізації прав сторін договору та ефективності дії механізму проведення лізингової угоди та її економічної доцільності.

Належне забезпечення документального супроводу лізингової діяльності в основному залежить від правильності розуміння змісту основних етапів лізингового процесу, що обумовлено складністю таких трьохсторонніх майнових відносин, особливостями й умовами лізингових угод. У зв'язку з цим у публікації представлено основні етапи лізингового процесу та зазначено необхідний та достатній перелік первинної документації кожного з них, що дозволить потенційному лізингоотримувачу, лізинговій компанії та підприємству-виробнику (продавцю) мати чітке уявлення про механізм проведення лізингової угоди та визначити її економічну доцільність, а також можливий економічний ефект.

Перспективами подальших досліджень виступає розгляд питання електронного документування лізингових та орендних операцій з використанням інформаційно-комп'ютерного забезпечення облікового процесу на підприємстві.

Список використаної літератури.

1. Усик Ю. М. Особливості алгоритму лізингового фінансування в науково-технологічній сфері / Ю. М. Усик // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 9 (39). – С. 157–161.
2. Герасимович А. М. Лізингові операції: сутність, механізм проведення, оподаткування, облік, аналіз / А. М. Герасимович, І. А. Герасимович, Н. А. Морозова-Герасимович // Фінанси, облік і аудит. – 2009. – Вип.13. – С. 184–197.
3. Череп А. В. Методичний підхід до відбору ефективних лізингових проектів / А. В. Череп, З. П. Урсова // Економічний простір. – 2011. – № 45. – С. 184–192.
4. Лук'янова О. М. Теоретичні аспекти лізингової діяльності в Україні / О. М. Лук'янова // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2010. – № 32. – С. 127–132.
5. Корінев В. Л. Механізм формування лізингової угоди / В. Л. Корінев // Вісник Запорізького національного університету. – 2010. – № 4(10). – С. 247–254.
6. Шулепова С. М. Документування лізингових операцій / С. М. Шулепова // Економіка: проблеми теорії та практики. – 2001. – № 71. – С. 78–82.
7. Родіонов О.В. Екологічний лізинг у діяльності підприємств / О. В. Родіонов // Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка. – 2008. – № 1. – С. 39–42.
8. Сопко В. В. Бухгалтерський облік: первинні документи та порядок їх заповнення: [навч. посіб.] / В. В. Сопко, С. Г. Кім – К.: Центр навч. літ-ри, 2004. – 440 с.

Прийнято до друку 10.04.2012